

hamssons vignetter öka ytterligare bokens värde. Man önskar bara att de kunnat vara talrikare.

Utgivarna äro värda stor tack. Varje brukare av tidegården har dem i tacksamhetens förbön och erinran vid bruket av denna sköna bok. Deras möda har varit ospard under år av arbete. Men den har ock varit rikt välsignad. Mätte denna välsignelse alltfort följa dem och deras verk.

Gunnar Rosendal.

Förarbetet till 1793 års handboksförslag.

Ett bidrag.

År 1792 kom K. Maj:ts beslut om revision av den gamla handboken, som brukats i den svenska kyrkan under ett sekel. Rikets konsistorier skulle insända tjänliga förslag, vilka voro avsedda att läggas till grund för handboksarbetet. Konsistorierna avgåvo sina yttranden på hösten 1792¹⁾. D. Helander har i sitt stora arbete om den liturgiska utvecklingen behandlat dessa betänkanden, som ge en värdefull inblick i tidens liturgiska situation. Handboksförslaget av år 1793 blev resultatet av det liturgiska reformarbetet.

Flera handlingar till handboksrevisionen ha emellertid förkommit. Från Karlstads stift finns sålunda intet bevarat. »Karlstads stifts konsistoriums arkiv gick förlorat genom branden 1865», konstaterar Helander²⁾. Man har sålunda ingen kunskap om, hur detta domkapitel eller dess ledamöter ställde sig till handboksrevisionen.

I Linköpings stifts- och landsbibliotek förvaras Olof Bjurbäcks autografbok³⁾. Här finner man några anmärkningar »wid Handboken». Dessa anmärkningar ha intet årtal. Men de utgöra kommentarer till de tio kapitlen i 1693 års handbok och ha synbarligen 1792 års handboksrevision i sikte.

Olof Bjurbäck hade redan 1781 blivit lärare i Karlstad. År 1787

1) Helander, Den liturgiska utvecklingen, I, sid. 68 f.

2) Helander, o. a. a. sid. 66.

3) B 60.

utnämndes han till lektor i vältalighet och poesi vid gymnasiet därstädes. Denna befattning innehade han till 1801, då han blev kyrkoherde i Filipstad. Några år senare (1805) utnämndes han till biskop i Karlstads stift¹⁾. Vid tiden för handboksrevisionen 1792 var Bjurbäck medlem av domkapitlet i Karlstad och hade sålunda att yttra sig i frågan om den nya handboken.

Bjurbäck synes ha spelat en betydelsefull roll i domkapitlet under sin lektorstid. Hans minnestecknare skriver: »Som Lector afgjorde i Dom-Capitlet hans yttrande nästan alltid beslutet, och hans Colleger kunde tryggt dermed förena sig»²⁾. Om detta är riktigt, har man anledning att antaga, att Bjurbäcks anmärkningar till handboksrevisionen även gävo uttryck för domkapitlets mening. I varje fall äro dessa anmärkningar önskemål, framförda av en inflytelserik medlem i Karlstads stifts domkapitel.

Bjurbäck börjar sin kritik av 1693 års handbok med kapitlet om dopet. I stället för den gamla ingressen föreslår han, att dopritualet skulle inledas med en kort bön. Den har följande lydelse: »Säll är alt folk, hwilkets Gud Herren är! Ewige och kärleksrike Gud! vår Fader och Frälsare! Lofvad vare din outgrundliga vishet och nåd, att Du skapat människan af jord och gifvit henne en odödlig själ, hwilken Du genom din helgande ande vill föra till ewig sällhet och härlighet. Se med ditt förbarmande, Du alla Syndares Frälsare! på detta barn, som nu efter ditt nådiga löfte med dig får ingå det dyra förbund, genom hvilket Du låter det blifva en medlem i din församling på jorden och delagtig af de nådeskatter, Du genom blod och död oss Adams barn förvärfvat. Hör oss, milde Jesu Christe! för samme din förtjenst skull. Amen».

Dopritualet skulle enligt Bjurbäcks mening inrättas »i Conformité med det vid Communion». I överensstämmelse härmed har han också utformat inledningsingressen till dopets instiftelseord ur Matteus 28. I 1693 års handbok lyder ingressen: »Låter oss höra sielfwa instichtelseorden til then heliga Döpelsen etc». Bjurbäck föreslår: »Herren vare med Eder-Uplyfter edra hjertan. Låter oss tacka. Sannerligen är det tilbörligt etc. — Hvilken i den stund, då han skulle återgå up till sin Fader, gick fram för sina Lärjungar och sade: Mig är gifven all makt... och, si, jag

¹⁾ Sv. biogr. lex., bd. 4, 1924, sid. 518 f.

²⁾ J. Hammarin, Karlstads stifts herdaminne, I, sid. 79, jfr Sv. biogr. lex. 4, sid. 522).

är när Eder alla dagar intil werldens ända». Denna ingress bygger på nattvardsliturgien. I det följande utesluter Bjurbäck bibelordet Johannes 3:5, korstecknet med tvenne böner samt exorcismen. Johannes 3:5 är det kända ordet: »Utan att en varder född af vatten och Ande, kan han icke ingå i Guds rike». Efter dopets instiftelseord föreslår Bjurbäck i stället »som vid Nattvardsgång» sanctus: Helig, Helig, etc. Så följer Markus ev. 10. Fader Vår och Herren bevara etc. Fadderförmaningen vill Bjurbäck ha bort. Den »hör ej till sacramentet». Däremot anser han, att fadderinstitutionen bör bibehållas. Den kan »hafva sin uppbyggelse».

Nöddopsritualet i 1693 års handbok var enligt Bjurbäcks mening allt för långt. Förmaningen och barnevangeliet borde utelämnas. Endast tron, Fader Vår och välsignelsen skulle läsas. Frågorna efter Fader Vår i kapitlet om judars etc. dop ville han stryka. De borde hellre insättas efter de tre trosartiklarna.

Av intresse är Bjurbäcks förslag om högmässans inledning. Den skulle börja med sång — en morgonpsalm eller en psalm »om Guds Ord». I handboken av år 1693 inleddes högmässan med confessio och kyrie. Bjurbäck motiverar denna nyhet med, att sången disponerar sinnet till andakt. Genom införandet av en ingångspsalm skulle också den olägenheten elimineras, »at folket med buller går in under Syndabekännelsen». Psalmen markerade gudstjänstens början. Här märker man en ny inställning. På 1600-talet ansåg man, att en psalm före syndabekännelsen fördunklade dess allvar. I upplysningstidens fromhetsliv avtrubbas syndmedvetandet.

Handboken av år 1693 innehöll även en psalmförteckning för kyrkoårets olika dagar. Denna förteckning utelämnar Bjurbäck. »Står där utan nytta och gör boken stor». Det fria psalmvalet hade tydligen vid denna tid stabiliserats. Bruket att »mässa» epistel och evangelium ville Bjurbäck alternativt behålla. Därbakom låg en stark svensk tradition. Däremot borde trosbekännelsen läsas. Att sjunga tron »skier utan andagt».

Formulär till tacksägelse över de döda och lysningar för brudfolk saknades i 1693 års handbok. Enligt Bjurbäcks mening borde ett kort formulär till tacksägelse över de döda föreskrivas, »at förekomma förargelse». Prästerna skulle härigenom befrias från tvånget att »rosa och berömma de aflidna». Även för lysningar föreslås ett bestämt formulär. I nattvardsmässan borde den längre

prefationen förbigås. Bjurbäck var tveksam, om distributionsorden skulle upprepas för varje nattvardsgäst. Denna upprepning »tröttar» prästen. »Dock torde vara betänkligt at ändra något härvid». Det var en gammal liturgisk fråga, som Bjurbäck här rörde vid. Den möter ofta i praxis under den föregående tiden. Man ville skapa en gemensam formel för hela duken av nattvards-gäster. Karl IX föreslår i sin handbok en dylik anordning.

Vigselritualet i 1693 års handbok kritiserar Bjurbäck skarpt. Den gamla handboken behöll här mycket »af den Påfwiske Smaken». Ritualet skulle ha en enklare utformning, ty vigselakten hade ej sakramentkaraktär. Enligt Bjurbäcks förslag börjar ritualet med frågorna. Därefter gives ringen utan föregående bön. Ringväxlingen i 1693 års handbok var ganska omständig. Det heter här: »Sedan sätter Brudgummen ringen på hennes vänstra hand, först på thet första fingret, så på thet längsta, och sedan på thet ther näst, och ther blifwer ringen». Bjurbäck ville för sin del utelämna flyttningen av ringen från det ena fingret till det andra.

Efter bekräftelseformeln följer i Bjurbäcks förslag Fader Vår, psalm och välsignelsen. Bibellektionen ur Matt. 19: Fariséerna kommo till Jesus etc., bönerna och brudmässan utelämnas. Brudtal borde förbjudas, menar Bjurbäck.

I kapitlet om barnakvinnors kyrkogång stryker Bjurbäck formeln »att lysa till bättring», som möter på slutet. Beträffande de sjukas själavård anser han, att inga formulär behövas vid sockenbud eller behandlingen av de svårmodiga. »Detta är ett ämne, som hörer till Theologia Ascetica och Causistica och bör ankomma på Lärares urskillning och skicklighet». Redan 1693 års handbok med dess stränga krav på uniformitet hade givit prästerna en viss frihet, när det gällde sjukritualets efterföljande.

Även begravningsritualet reduceras i Bjurbäcks förslag. Den långa förmaningen till folket och flera psalmer utelämnas. Lika så utmönstrar Bjurbäck några av Skriftens ord: Eccles. 11:3, Syrak 7:36—39, 38:16 etc. och Apokalypsen 21:8. Det sistnämnda bibelordet talar om de otrognas lott i den sjön, som brinner av eld och svavel, vilket är den andra döden.

Ritualet för beredelse av de dödsdömda borde enligt Bjurbäck göras mycket kort. »Nog af med förmaningen, bönen och någon tjenlig vers». Ty den olyckliga delikventen plågas av dödsfaran.

I kapitlet om litanian utesluter Bjurbäck det grekiska: Kyrie

eleison. Större delen av folket »veta ej hvad det betyder». Litanian bör inledas på följande sätt: Evige Gud! förbarma Dig! Herre, Herre, förbarma Dig!, Alsmäktige Gud! förbarma Dig!, Herre, hör vår bön, Herre Gud! fader och skapare, Herre Guds Son, verdens Frälsare etc., Se till att vi äre stoft — Skona oss milde Herre Gud.

Slutligen utmönstrar Bjurbäck ur 1693 års handbok turkbönen och den längre riksdagsbönen.

Ha dessa anmärkningar haft något inflytande på handboksrevisionen? Helander skriver: »Om situationen i Karlstads konsistorium, vars handlingar ju äro uppbrunna, är det dock icke möjligt att säga något. Det finnes dock ingen anledning att antaga, att konsistoriernas allmänna tendens hade brutits i Karlstad»¹⁾. Denna förmodan synes i huvudsak vara riktig. De flesta av Bjurbäcks anmärkningar förekomma i de konsistoriebetänkanden, som påträffats av Helander.

Så är t. ex. förhållandet med korstecknet och exorcismen i dopritualet. Önskemålet om en ingångspsalm i högmässan hade framförts av Lunds konsistorium²⁾. Formulär för lysning, som Bjurbäck yrkat på, infördes i 1793 års handboksförslag. Tacksägelseformulär för de avlidna upptogs dock först i 1798 års handboksförslag. Att den längre nattvardsprefationen utmönstrades i 1793 års handboksförslag var ett resultat av konsistoriernas kritik³⁾.

Bjurbäcks förslag, att utelämna brudmässan i vigselritualet gick icke helt igenom. Dock blev det enligt 1793 års handboksförslag möjligt att alternativt förrätta vigsel utan mässa. Ringceremonien, som Bjurbäck kritiserade, är också ändrad i 1793 års handboksförslag. Det heter här: »Sedan sätter Brudgummen ringen på thet Brudens finger, thet then skall sitta och tå thet sker, säger Presten etc.». Ringflyttningen är sålunda borttagen. Men även Schartau hade yrkat på en liknande reform⁴⁾. Beträffande brudtalen framhåller ärkebiskop Uno v. Troil i en redogörelse, att de allmänt »afstyrkes» i konsistoriernas kritik⁵⁾.

De psalmer och särskilt bibelspråk, som Bjurbäck anmärkt på

1) Helander, o. a. a. sid. 71.

2) Helander, o. a. a. sid. 226 f.

3) Helander, o. a. a. sid. 240.

4) Helander, o. a. a. sid. 82.

5) Helander, o. a. a. sid. 385.

i begravningsritualet, äro uteslutna i 1793 års handboksförslag. Även den grekiska formen: *kyrie eleison* föll bort — ett resultat av konsistoriernas allmänna kritik¹⁾. Ingressen till litanian, som i 1798 års handboksförslag har formen: *Evige, allsmäktige Gud, förbarma tig*, står kvar i 1811 års handbok. Den påminner om Bjurbäcks översättning.

Även Lunds konsistorium hade påyrkat, att turkbönen skulle avlägsnas²⁾. Den hade fyllt sin uppgift. Den långa riksdagsbönen är — i överensstämmelse med Bjurbäcks önskemål — utmönstrad ur 1793 års handboksförslag.

Av större intresse är emellertid ingressen till dopets instiftelseord med åtföljande *sanctus*. Bjurbäck ville här, såsom nämnts, omvandla dopritualet till en slags likhet med nattvardsliturgien. Någon påverkan på 1793 års handboksförslag kan man likväl icke spåra.

I 1799 års handboksförslag lyder emellertid ingressen: Uplyfter edra hjertan till Gud! Vår Herre Jesus Christus hafver then heliga Döpseln sjelf instiftat, tå han sade till sina lärjungar (Matt. 28: 18, 19). Denna ingress står kvar i 1811 års handbok. Helander anmärker om formeln: Uplyfter edra hjertan till Gud: »Dessa ord äro ju i och för sig icke nya utan förekomma sedan gammalt t. ex. i nattvardsmässan, men denna placering är ny i svensk tradition»³⁾. Likheten mellan Bjurbäcks förslag och 1799 års handboksförslag är här påfallande. Bjurbäck synes på denna punkt ha påverkat den liturgiska utvecklingen.

Det har sagts om Olof Bjurbäck, att han hade en »frigjord och liberal läggning». De sociala och ekonomiska frågorna fångade mest hans intresse⁴⁾. Hans förslag vittnar också i flera fall om en ganska radikal inställning till det liturgiska arvet. Det förkortade dopritualet visar detta. Handboksförslaget av år 1793 var här konservativare. Det behöll t. ex. korstecknet, bibelordet Joh. 3:5 och fadderförmaningen. Så är också förhållandet med vigselritualet. Här bevarade handboksförslaget det för många anstötliga bibelstycket ur Matt. 19 samt frihet att hålla brudmässan. Bjurbäcks förslag innebar en kraftig reduktion.

Troils handboksförslag av år 1793 hade en vida konservativare

1) Helander, o. a. a. sid. 284 f.

2) Helander, o. a. a. sid. 284.

3) Helander, o. a. a. sid. 323.

4) Sv. biogr. X. 4, sid. 518 f., 523.

prägel än många av de förslag, som framfördes av andra ledande kyrkomän. Detta förslag var icke ett uttryck för Troils personliga uppfattning utan tog i stor utsträckning hänsyn till traditionen. Troil själv hade önskat en mer vittgående reform¹⁾. Även Olof Bjurbäck hade en radikalare inställning till det liturgiska arvet än 1793 års handboksförslag.

¹⁾ Helander, o. a. a. sid. 112 f.

David Lindquist.

Nyutkommen litteratur.

Det är högkonjunktur på den litterära marknaden. Strömmar av böcker överflöda på bokmarknaden. Skönlitterära verk uppnå jätteupplagor, och efterfrågan tyckes visa på en omätlig läslusta. Somligt är av verkligt värde, annat ganska värdelöst, sannolikt bara dagssländor; i dag i ropet, i morgon förgätet.

Också den religiösa och teologiska litteraturen flödar. På redaktionens bord har under årets lopp samlats en ansenlig myckenhet böcker. Åtskilligt har redan recenserats, annat återstår. Det har sparats för en kort sammanfattande översikt inför julen. Kanske något kan vara lämpligt att erinra om nu inför helgen, somligt kan törhända lämpa sig för julinköpet av den teologiskt intresserade givaren.

I inledningen till den av Samfundet Pro fide et Christianismo föranstaltade nya upplagan av *Svenska kyrkans bekännelseskrifter* (Diakonistyrelsens bokförlag 710 s., 10:— kr.) erinrar Dick Helander om att den första samlade upplagan av dessa skrifter, vilka skola äga normerande betydelse för kyrkans tro och förkunelse, utgavs år 1730 under konung Adolf Fredriks tid som ett uttryck för omtanke om rikets väl, och att en ny återgång till de skrifter, i vilka den kristna tron framlägges, nu är att skönja. Den nya upplagan är i huvudsak ett sammanförande till en volym av de översättningar, som under det sista årtiondet har utgivits separat och därtill har fogats nya översättningar bl. a. av Augsburgska bekännelsens apologi samt Konkordieformeln. I sitt nu-